

Галічий В. М.,

*аспірант кафедри європейського та міжнародного права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

РОЛЬ ТА ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА СУДОВУ РЕФОРМУ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ ДОДЕРЖАННЯ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

THE ROLE AND INFLUENCE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE JUDICIAL REFORM IN UKRAINE ON THE EXAMPLE OF OBSERVANCE OF THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY

Стаття розглядає роль та вплив Європейського Суду з прав людини на судову реформу в Україні з фокусом на додержання принципу юридичної визначеності. Дослідження проводиться на прикладі аналізу практики судових вироків, які виникали внаслідок порушень принципу юридичної визначеності в Україні та подання скарг до Європейського Суду з прав людини. Автор аналізує основні завдання Європейського суду з прав людини і його вплив на українську судову систему в цілому. Стаття аналізує відповідні рішення Суду у справах, пов'язаних з цією проблематикою, та розглядає їх вплив на судову реформу в Україні. Дослідження показує, яким чином рішення Європейського Суду з прав людини стимулюють українські суди до поліпшення судової практики та забезпечення дотримання принципів справедливості та юридичної визначеності в судочинстві України. Крім того, стаття аналізує конкретні випадки порушень принципу юридичної визначеності в українському судочинстві, такі як неоднозначність та неясність нормативно-правових актів, непослідовність судової практики та недостатня мотивація рішень. Зазначаються заходи, які можуть бути вжиті українськими суддями для запобігання порушень принципу юридичної визначеності, включаючи підвищення рівня кваліфікації, удосконалення законодавства та впровадження практичних рекомендацій, що базуються на рішеннях Європейського Суду з прав людини. Надається позитивний вплив роботи Національної школи суддів України з метою покращення роботи суддів та надання справедливих вироків. На основі цього аналізу стаття робить висновок про важливість впливу міжнародних стандартів прав людини на судову реформу в Україні та необхідність подальшого удосконалення законодавства та судової практики з метою забезпечення ефективного захисту прав людини та забезпечення принципу юридичної визначеності.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, юридична визначеність, судова справа, реформа, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, національне законодавство.*

The article examines the role and impact of the European Court of Human Rights on judicial reform in Ukraine with a focus on the principle of legal certainty. The study is based on the analysis of the practice of court verdicts that arose as a result of violations of the principle of legal certainty in Ukraine and the filing of complaints with the European Court of Human Rights. The author analyzes the main tasks of the European Court of Human Rights and its impact on the Ukrainian judicial system as a whole. The article analyzes the relevant judgments of the Court in cases related to this issue and considers their impact on judicial reform in Ukraine. The study shows how the judgments of the European Court of Human Rights stimulate Ukrainian courts to improve their judicial practice and ensure compliance with the principles of fairness and legal certainty in the Ukrainian judiciary. In addition, the article analyzes specific cases of violations of the principle of legal certainty in Ukrainian legal proceedings, such as ambiguity and vagueness of legal acts, inconsistency of court practice and insufficient motivation of decisions. The author points out the measures that can be taken by Ukrainian judges to prevent violations of the principle of legal certainty, including professional development, improvement of legislation and implementation of practical recommendations based on the judgments of the European Court of Human Rights. The positive impact of the work of the National School of Judges of Ukraine on improving the work of judges and delivering fair verdicts is also emphasized. Based on this analysis, the article concludes that international human rights standards have an important impact on the judicial reform in Ukraine and that further improvement of legislation and judicial practice is needed to ensure effective protection of human rights and legal certainty.

Key words: *European Court of Human Rights, legal certainty, court case, reform, Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, national legislation.*

Постановка проблеми. Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) виступає як важливий механізм захисту прав людини в Європі. Він має значний вплив на судову систему країн-членів, включаючи Україну. ЄСПЛ не лише вирішує конкретні справи, а й встановлює прецеденти, які надають орієнтири для судової практики у різних країнах. Україна, як країна-підписник Європейської конвенції з прав людини, зобов'язана дотримуватися рішень ЄСПЛ [5, с. 28]. Подальша реформа судової системи України повинна враховувати вимоги та стандарти ЄСПЛ, щоб забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним нормам прав людини. Потрібно глибоке вивчення ролі та впливу Європейського Суду з прав людини на судову реформу в Україні з огляду на додержання принципу юридичної визначеності. Необхідно проведення аналізу того, як українські суди дотримуються цього принципу у своїй практиці, які конкретні порушення спостерігаються та які заходи можуть бути вжиті для його ефективного забезпечення. Європейський Суд з прав людини виступає як важливий каталізатор для судової реформи в Україні, стимулюючи впровадження змін у законодавство та судочинство з метою забезпечення дотримання принципу юридичної визначеності. Його рішення та рекомендації впливають на діяльність українських судів, спонукаючи до вдосконалення судочинства та забезпечення прозорості, об'єктивності та доступності правосуддя для громадян. Такий вплив може виявлятися через вирішення конкретних справ, а також через звернення до судів та органів влади зі сторони українських громадян, адвокатів та правозахисних організацій за допомогою європейських механізмів захисту прав людини. Таким чином, роль та вплив ЄСПЛ на судову реформу в Україні є необхідним елементом у забезпеченні розвитку правової системи, яка відповідає міжнародним стандартам прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатні вчені, які активно досліджують тему ролі та впливу Європейського суду з прав людини, включають Д. Дударева, О. Буткевича, Т. Фулей, В. Завгороднього, О. Соболя, Г. Юровську, О. Гайдуліна, С. Солоткого та інш. Вони активно допомагають у розвитку досліджень

з даної теми і сприяють поглибленню розуміння взаємодії Європейського суду та української судової системи. Також наразі великий вклад в покращення судової системи України вносить проєкт Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду».

Мета полягає у дослідженні ролі та впливу Європейського Суду з прав людини на судову реформу в Україні на прикладі додержання принципу юридичної визначеності. Вона спрямована на аналіз впливу рішень та рекомендацій ЄСПЛ на розвиток судочинства та законодавства в Україні, зокрема, з огляду на забезпечення прозорості, об'єктивності та доступності правосуддя для громадян. Дослідження має на меті визначити та проаналізувати позитивний вплив ЄСПЛ на судову систему України, а також виявити можливі шляхи подальшого вдосконалення законодавства та судочинства з урахуванням міжнародних стандартів прав людини.

Виклад основного матеріалу. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) виступає не лише як гарант ефективного захисту прав людини в межах європейського правового простору, але й як зразок унікального для всієї світової громади органу судочинства. Протягом свого існування з 1959 року він перетворився зі звичайного механізму контролю з обмеженою відповідальністю у незалежний, постійний та найкрупніший міжнародний суд, рішення якого є обов'язковими для 47 держав-членів Ради Європи. Щорічно до суду надходить близько 30 000 скарг.

Основним завданням ЄСПЛ є забезпечення повного дотримання договірними сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) та протоколами до неї (стаття 19 Конвенції) [6]. Це завдання виконується шляхом тлумачення норм Конвенції та розглядаючи скарги про порушення її положень з боку держав (стаття 33) та фізичних осіб, неурядових організацій та груп осіб (стаття 34). Рішення суду мають значення для захисту прав людини та для вирішення більш конкретних завдань. Створене судом прецедентне право широко використовується національними судами і робить Конвенцію потужним «living

instrument». Рішення ЄСПЛ також впливають на реформування національного законодавства держав-членів Ради Європи, що сприяє впровадженню в українську правову систему європейських стандартів та зменшенню числа заяв до ЄСПЛ проти України.

ЄСПЛ не може ініціювати перегляд рішень національних судів або визнавати певний внутрішній правовий акт недійсним. Однак, держава, визнана винною у порушенні положень Конвенції та її протоколів, зобов'язана усунути наслідки цього порушення шляхом імплементації заходів індивідуального та загального характеру. У цьому контексті, звертається увага на те, що хоча ЄСПЛ може здійснювати безпосередній вплив на реформування національного законодавства, ефективність судового механізму та його дієздатність викликали сумніви, що призвели до кількох реформувальних ЄСПЛ.

Наприкінці 1990-х років ЄСПЛ об'єднав дві окремі інституції Ради Європи: Європейську Комісію з прав людини та Європейський суд з прав людини. Крім цього, суд почав працювати на постійній основі.

У реакції на великий обсяг справ, починаючи з 2004 року, суд розпочав застосовувати процедуру пілотних рішень. Ця процедура полягає у виявленні системних проблем у законодавстві країни, що спричинили порушення Європейської конвенції з прав людини, в межах конкретної справи. Після виявлення системної проблеми Суд у своєму рішенні видає зобов'язання країні вжити необхідних заходів для виправлення ситуації, що склалася. З 1 червня 2010 року набув чинності протокол 14 до Конвенції з прав людини. Згідно з ним було збільшено строк перебування суддів на їхній посаді (з 6 до 9 років). Суддям було також дозволено одноосібно відхиляти скарги. Крім того, була спрощена процедура визнання скарг недопустимими для їх розгляду судом.

Україна протягом понад 20 років є членом загальноєвропейської системи цінностей, зокрема щодо гарантування прав людини, як визначено у ратифікованій у 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Протягом цього часу судова практика Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) стала важливим пунктом відліку для реформування правової системи України в цілому

та системи правосуддя зокрема. Однак, за останні роки Україна залишається серед п'яти країн з найбільшою кількістю звернень до ЄСПЛ та має значну кількість ідентифікованих порушень прав людини. Серед цих порушень є і такі, які мають масштабний характер та не вирішуються протягом тривалого часу в рамках виконання рішень суду. Дані про кількість справ, вирішених на користь України у Європейському суді з прав людини, а також лідерські позиції в рейтингу звернень громадян до цієї міжнародної судової установи свідчать про те, що незважаючи на майже 20-річний період приєднання України до Конвенції, її реальне виконання положень далеке від ідеалу. Проблема забезпечення справедливого і незалежного суду залишається актуальною, зокрема щодо вчасного розгляду справ та виконання рішень Європейського Суду з прав людини. Нерозв'язані питання виконання рішень Суду, які можуть включати стягнення компенсацій від держави та усунення факторів, що призвели до порушення конвенційних положень, набувають особливого значення в умовах політичної нестабільності. Відкриті проблеми поглиблюються через політичні розбіжності між представниками владних структур, які можуть призвести до зміни політичного ландшафту країни. Тому наразі вельми важливо, щоб судова система мала здатність встановлювати стандарти високої правової культури і практично застосовувати кращі етичні практики, які підкріплювалися би міцною нормативною базою.

Згідно за Д.С. Дударевим [2], практика Європейського Суду є основним джерелом тлумачення положень Конвенції. Конвенція висловлена у високій ступені абстракції, що забезпечує актуальність її норм незалежно від постійних змін. Саме тому тлумачення Конвенції є привілеєм Європейського суду з прав людини, який здійснює це, оцінюючи, чи ефективні заходи, прийняті країною-учасницею, сприяють досягненню результату, передбаченого самою Конвенцією.

Можна зазначити, що основні аспекти принципу юридичної визначеності, які визначають його сутність, вже розвинуті та втілені у практиці, зокрема у практиці Європейського суду. Одним з ключових елементів принципу юри-

дичної визначеності є чіткість та точність національного законодавства.

Згідно з позицією Європейського суду, процесуальні норми формуються для забезпечення належного проведення правосуддя та додержання принципу юридичної визначеності, і сторони провадження мають право розраховувати на застосування цих норм [1, с. 58]. Принцип юридичної визначеності застосовується не лише до сторін провадження, а й до національних судів.

У справі «Чумак проти України» [4, с. 116] заявник організував пікет перед будівлею Вінницької обласної адміністрації. Після початку пікету виконавчий комітет Вінницької міської ради звернувся до суду, щоб заборонити проведення пікету, хоча законодавство не передбачало можливості заборонити зібрання, яке вже розпочалося. Суд задовольнив вимоги виконкому. Європейський суд визначив, що загальний стан законодавства щодо регулювання мирних зібрань був незадовільним. Проте, аналіз рішення національного суду показав, що загальні норми Кодексу адміністративного судочинства містять важливі гарантії, які відповідають вимогам справедливого судового розгляду [7, с. 28]. Однак у цій конкретній справі не використовувалися ці гарантії: твердження заявника не перевірялися, і суд прийняв їх без достатнього обґрунтування. Ураховуючи недоліки законодавчої бази та проблеми у процесі прийняття судових рішень, Суд визнав порушення статті 11 Конвенції.

У справі «Олександр Волков проти України» [4, с. 70] заявник висунув претензії щодо порушень його прав, які він вважав здійсненими під час його звільнення з посади судді Верховного Суду України. Він стверджував, що порушено принцип юридичної визначеності через відсутність в законодавстві строків для застосування дисциплінарних санкцій у його справі. Крім того, він зазначав, що рішення парламенту про його звільнення було прийняте без належного підґрунтя у законі. Європейський суд відзначив, що строки давності виконують кілька важливих функцій, зокрема: забезпечують юридичну визначеність та остаточність, захищають потенційних відповідачів від пізніше висунутих претензій, якими може бути важко відповісти вчасно, а також запо-

бігають можливій несправедливості, що може виникнути, якщо судам довелося б розглядати події з віддаленого минулого на підставі надто обмежених або неповних доказів. Такі строки є загальноприйнятою практикою в національних правових системах договірних держав у випадках кримінальних, дисциплінарних та інших порушень. Провадження у справі заявника, що стосується подій, що відбулися у 2003 та 2006 роках, розпочалося у 2010 році. Європейський суд визнав, що заявник опинився у скрутній ситуації, оскільки йому довелося захищати себе щодо подій, що сталися в минулому, деякі з яких мали місце у віддаленому минулому. Національне законодавство не містило строків для проваджень у справах щодо звільнення суддів за «порушення присяги». Суд підкреслив, що такий підхід, коли строки притягнення до дисциплінарної відповідальності у справах, пов'язаних з суддями, є нечітким, становить серйозну загрозу принципу юридичної визначеності. Щодо скарги на рішення парламенту, заявник стверджував, що парламент прийняв рішення про його звільнення із порушенням закону, зловживаючи електронною системою голосування. Суд визнав, що голосування про звільнення заявника відбулося за відсутності більшості народних депутатів. Такі дії порушили статті Конституції України, Закону України «Про статус народного депутата України» 1992 року та Регламенту Верховної Ради. Отже, рішення про звільнення з посади судді було прийняте з порушенням принципу юридичної визначеності.

У справі «Максименко та Герасименко проти України» [4, с. 113] регіональне відділення Фонду державного майна України в Житомирській області перетворило державне підприємство М. у акціонерне товариство та приватизувало його. Під час аудиту активів виявлено, що у складі майна були гуртожитки. Підприємство було реорганізовано, передавши право власності на гуртожитки підприємству С., яке пізніше було банкрутом. Прокурор просив визнати недійсними рішення щодо приватизації гуртожитків. Національні суди погодилися з прокурором, визнаючи правочини приватизації недійсними, оскільки об'єкти державного житлового фонду, включаючи гуртожитки, не підлягали приватизації. Суд вирішив, що право

на гуртожитки має бути передано в комунальну власність. Заявники скаржились, зокрема, за статтею 6 на те, що національні суди не врахували трирічний строк позовної давності для подання позову. Європейський суд нагадав, що йому не належить розглядати питання тлумачення національного законодавства, і визнав, що відповідне тлумачення не суперечить Конвенції. Таким чином, Суд визнав цей аспект заяви неприйнятним як однозначно необґрунтований згідно з підпунктом «а» пункту 3 та пунктом 4 статті 35 Конвенції.

У справі «Дія 97 проти України» [4, с. 116] підприємство-заявник стверджувало, що Верховний Суд України порушив його право на справедливий суд, розглядаючи касаційну скаргу В. без дотримання національних процесуальних норм. Згідно з чинним на той момент національним законодавством, В. не мав права на подання касаційної скарги у справі заявника. Однак Верховний Суд України, ігноруючи чіткі процесуальні правила, прийняв до розгляду касаційну скаргу В. і розглянув її, що призвело до закриття справи та скасування судових рішень, що на той момент були законними. Суд визнав, що інтереси В. можуть бути обґрунтованими, проте процесуальні правила не дозволяли Верховному Суду діяти таким чином. Уряд не надав процесуальних підстав для такого розгляду Верховним Судом України касаційної скарги В. Суд також вказав, що ніщо не заважало В. використовувати законні засоби для захисту своїх інтересів. Таким чином, Суд вважає, що розгляд касаційної скарги В. Верховним Судом України суперечив принципу юридичної визначеності та праву підприємства-заявника на справедливий суд.

Таким чином, непрозорість та/або недоліки в законодавстві та його застосуванні призводять до ситуацій, коли суб'єкти права не мають можливості передбачити наслідки своїх дій або вчинків, що призвели до порушення їхніх прав [3, с. 165]. Такі ситуації розхилюють довіру до правової системи та загрожують принципам справедливості та правової визначеності.

Висновки. Щоб українські судді дотримувалися принципу юридичної визначеності на практиці та уникати порушень, можна вжити наступних заходів:

1. Посилення професійної підготовки суддів, з метою забезпечення суддів якісною та систематичною підготовкою з питань права, включаючи освіту щодо принципів та нормативних актів, що регулюють правову визначеність.
2. Створення чітких і доступних правових норм, як то розробка та удосконалення законодавства, яке було б чітким, зрозумілим та передбачуваним для суддів та громадян.
3. Проведення навчань та семінарів для суддів з оновлення та вдосконалення їхніх знань щодо процесуальних правил та процедур, що гарантували б правильне застосування закону.
4. Встановлення ефективної системи внутрішнього контролю та моніторингу за діяльністю суддів, що дозволить вчасно виявляти та усувати можливі порушення принципу юридичної визначеності.
5. Гарантування незалежності суддів від зовнішніх впливів та тисків, що дозволить їм вирішувати справи на основі виключно права та об'єктивних обставин.

Ці заходи разом можуть сприяти забезпеченню в Україні стабільної та надійної правової системи, яка дотримується принципів справедливості та юридичної визначеності. Як наприклад, Національна школа суддів України в рамках програм суддівської освіти вкладає великі зусилля у підвищення фахового рівня суддів щодо підготовки якісних судових рішень, які мають змістовну та структурно збалансовану форму. На постійній основі вивчається остання практика ЄСПЛ, а відповідні теми включаються до навчальних курсів для підготовки кадрів для системи правосуддя. Особлива увага приділяється практиці цього суду з метою правильного тлумачення національного законодавства відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це дозволяє знайти належні юридичні засоби захисту порушених прав людини через можливості національної судової системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дрогозюк К.Б. Процесуально-правовий характер рішень Європейського суду з прав людини в доказуванні в цивільному процесі України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 2. С. 58–63.

2. Дударев Д. С. Деякі проблемні питання впровадження судового прецеденту Європейського суду з прав людини в Україні// Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 23 (62). – № 1. – 2010.

3. Коруц У.З. Місце прецедентної практики Європейського Суду з прав людини в правовій системі України. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 5. С. 164–166.

4. Огляд практики Європейського суду з прав людини щодо застосування принципу юридичної визначеності: окремі аспекти. Режим доступу: [17_10_web_overview_of_the_practice_of_the_european_court_of_human_0.pdf](#) (hcj.gov.ua)

5. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. — Київ : Юрінком Інтер, 2011, 254 с.

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15>

7. Сабодаш Р. Правила застосування практики Європейського суду з прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 1. С. 27–32.